

УДК 37.017

Ольга Циган

**ЕТАПИ РОЗВИТКУ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ
МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДІ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВЧЕНИХ СЛОБОЖАНЩИНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Розуміння сутності морально-етичного виховання, форм та методів його здійснення, дотримання вимог щодо оволодіння нині студентами вищих педагогічних навчальних закладів відповідними моральними якостями, звичками, осмислення ними принципів та ідеалів морально-етичного характеру робить актуальним педагогічне дослідження історичного контексту зазначеного напрямку.

Досліджуваний історичний період (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) безпосередньо пов'язаний зі зміною суспільно-політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних чинників, висвітлених у працях Д. Багалея, В. Бузескул, Н. Лавровського, Н. Пирогова, Н. Сумцова, К. Ушинського, П. Юркевича та ін. Однак досі не виокремлено етапи розвитку проблеми виховання морально-етичних цінностей молоді в педагогічній спадщині вчених слобожанщини.

Мета статті – виокремити та охарактеризувати етапи розвитку проблеми виховання морально-етичних цінностей молоді в педагогічній спадщині вчених слобожанщини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.).

Відтак, орієнтуючись на вищевказані чинники, ми визначили три етапи розвитку проблеми виховання морально-етичних цінностей молоді у вітчизняній вищій школі кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Перший етап – прогресивного розвитку проблеми морального-етичного виховання студентів (кінець 70-х – перша половина 80-х рр. ХІХ ст.).

Зауважимо, що у досліджуваний період передові учителі та діячі освіти науково обґрунтували сутність, принципи, форми та методи морально-етичного виховання підростаючого покоління. Значний внесок у цьому напрямі було зроблено видатними педагогами – К. Ушинським та його послідовниками (М. Лавровським, М. Пироговим та ін.).

Аналіз праць зазначених педагогів [4; 5; 8] дає підстави зробити висновок, що мета виховання університетської молоді кінця 70-х – першої половини 80-х рр. ХІХ ст. полягала в подоланні негативних моральних якостей особистості – пихатості, різкості суджень, непризнання фактів, зневаги до науки, які були наслідками тодішньої педагогічно недоцільної організації навчально-виховного процесу.

М. Пирогов також зазначав, що за певних умов об'єднання молоді можуть відігравати і негативну роль у моральному розвитку його членів [5].

Вивчення педагогічної та літературної спадщини К. Ушинського [8] свідчить про те, що морально-етичне виховання вчений вважав

першочерговим завданням системи освіти. Розкриваючи зміст морального виховання, видатний педагог у своїх дослідженнях розширив найважливіші методи морального виховання: навчання, вільну трудову діяльність, особистісний приклад учителя, переконання та виховання звичок поведінки.

Розглядаючи методи морального виховання молоді, К. Ушинський, як і його послідовники, критикував залякування та фізичні покарання. Серед найсприятливіших та дієвіших засобів морального виховання особистості педагог виокремлював рідну мову, культуру, працю, родинне виховання, бо вони, згідно із його поглядами, є джерелом народної мудрості та моралі.

Згідно із вченням П. Юркевича, методами морально-етичного виховання є настанови, нагадування, застереження, умовляння, поради та прохання. Головним методом морально-етичного виховання студента, за переконанням П. Юркевича, є безпосередній моральний вплив викладача [9].

Вагомим для дослідження проблеми морально-етичного виховання підростаючого покоління є внесок професора Харківського університету О. Рославського-Петровського, який запропонував інший метод корекції поведінки молоді: університетський суд та сприяння власне викладачів справі порядку й законності.

Цінною для цього дослідження є також праця М. Лавровського «Пам'ятники старовинного російського виховання» [4], в якій педагог дослідив витoki морально-етичних заповітів, принципів та ідеалів у процесі виховання особистості.

Зокрема, до основних морально-етичних цінностей студентської молоді педагоги зараховували: чесність, дисциплінованість, толерантність, доброзичливе ставлення до людей, працелюбство, любов до правди, сумлінне ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, сумлінність, милосердя, почуття власної гідності, щедрість, глибоке почуття любові до Вітчизни, поєднання слова та діла.

Аналіз ранішезазначених науково-педагогічних праць дозволяє дійти висновку, що у досліджуваній період, який вивчається, вченими велика увага приділялася й питанням виокремлення вимог щодо морально-етичної вихованості викладача, який повинен володіти трьома видами любові: любов'ю до істини, любов'ю до учнів і любов'ю до добра.

Таким чином, на основі дослідження історико-педагогічної спадщини провідних діячів освіти кінця 70-х-першої половини 80-х рр. XIX ст., можна зробити висновок, що у період, який вивчається, було вже чітко визначено мету і завдання виховання морально-етичних цінностей студентської молоді, вимоги до моральних якостей особистості як студента, так і викладача, розширено методи стимулювання та корекції морально-етичної поведінки студентів, визначено найдієвіші методи морального виховання молоді (переконання, особистий приклад викладача, навіювання, вправи тощо).

Другий етап – жорсткий контроль з боку держави за здійсненням

процесу виховання морально-етичних цінностей студентів (друга половина 80-х – перша половина 90-х років XIX ст.).

Цей етап, як зазначає В. Білоцерковський [2], характеризується захопленням частини української молоді соціалістичними ідеями, що проникали із заходу, втягуванням її в російські народницькі революційні організації, послабленням громадських сил жорсткими репресіями уряду, виступами народників проти представників влади, вбивством царя Олександра II тощо.

Процес морального виховання студентів у вищих закладах освіти підпорядковувався положенням університетського Статуту 1884 р., головною метою якого було «винайдення надійних способів забезпечення розвитку університетської освіти, відповідно до потреб держави та народу у душі істинної освіти» [7].

З цього приводу В. Бузескул у роботі «Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905)» констатував, що ще ніколи університети такою мірою не були підкорені уряду, міністерству, їх впливові та постійному контролю [3].

Мета виховання морально-етичних цінностей студентської молоді досліджуваного етапу (друга половина 80-х – перша половина 90-х рр. XIX ст.) була цілком підпорядкована інтересам держави і полягала у вихованні підростаючого покоління в душі справжнього патріотизму.

Результати аналізу науково-педагогічної спадщини відомих педагогів та освітніх діячів досліджуваного періоду (С. Миропольського, О. Острогорського, О. Потебні, М. Сумцова, М. Чернишевського та ін.) дозволяють визначити провідні завдання морального виховання студентства, які суттєво відрізняються від попереднього етапу: формування стійких морально-етичних принципів, переконань та поглядів; закладення основ «суспільної моральності»; організація впливу викладачів на студентську молодь; суворий контроль за діяльністю студентів як у навчальний, так і в позанавчальний час; сувора регламентація студентського життя, обмеження творчої ініціативи у студентському середовищі; виховання «істинних патріотів» своєї держави.

Традиційними формами та методами виховання морально-етичних цінностей студентської молоді досліджуваного періоду були: особистий приклад викладача, переконання, настанова, застереження, прохання тощо.

До нових форм та методів морального впливу на підростаюче покоління вказаного етапу розвитку суспільства можна зарахувати: роботу в гуртках, започаткування судів у справах порушень та провини студентів, широке застосування різноманітних покарань, у тому числі, фізичних.

Як свідчать науково-педагогічні матеріали, до основних методів покарання студентської молоді того періоду належали: зауваження, догана, заборона на деякий час відвідувати навчальний заклад, звільнення із навчального закладу із правом вступу до іншого навчального закладу, звільнення з навчального закладу без права вступу до вищих навчальних

зкладів, догана із записом у штрафну книгу, перебування в карцері від 24 годин до 7 тижнів.

Докорінно змінюються і вимоги до моральних якостей як викладачів, так і представників студентської молоді. Так, до провідних вимог щодо моральних якостей особистості викладача вищої школи можна зарахувати: патріотизм, егоїзм, сліпе виконання своїх обов'язків, наявність твердих моральних принципів та переконань, працелюбство, суворості дисципліна, служіння суспільному благу.

Таким чином, побудована на засадах суворої централізації та повної підпорядкованості представникам влади система вищої освіти, не відповідає потребам суспільства та гальмувала подальший розвиток вищої освіти в країні.

Отже, обмежуючи творчу ініціативу, науковий пошук серед професорсько-викладацького складу та у студентському середовищі, система була неспроможна задовольнити зростаючий попит на висококваліфікованих спеціалістів із високими морально-етичними якостями і тому потребувала негайної зміни.

Третій етап – вдосконалення питань морально-етичних цінностей (друга половина 90-х рр. XIX ст. – початок XX ст.).

Вивчення та узагальнення історичних і науково-педагогічних матеріалів свідчить, що у досліджуваний період, науковцями чіткіше визначається мета виховання морально-етичних цінностей студентської молоді, яка полягає у вихованні морально-етичної поведінки студентів на високих загальнолюдських цінностях та засадах (ввічливість, пристойність, чемність, взаєморозуміння, допомога, підтримка, порада, любов до ближнього тощо).

Як свідчить аналіз праць М. Сумцова [6], до нових завдань виховання морально-етичних цінностей студентів досліджуваного етапу (друга половина 90-х рр. XIX ст. – початок XX ст.), можна зарахувати і виховання на національних цінностях. Реалізація принципу народності, на думку вченого, передбачала, передусім, вивчення народної творчості: казок, народних дум, повір'їв, билин та обрядів, традицій, звичаїв, які передають не тільки культурний досвід свого народу, але й втілюють кращі надбання морального, трудового, естетичного життя людей.

Аналіз науково-педагогічних джерел та архівних матеріалів приводить до висновку, що в другій половині 90-х рр. XIX ст. – початок XX ст.) на Слобожанщині широко використовувались традиційні методи морального виховання: заохочення, покарання, настанова, особистий приклад, вправління, привчання, переконання тощо.

До нових методів морально-етичного виховання студентської молоді того етапу, можна зарахувати метод самовиховання. Особливе значення цьому методу надавав, наприклад, професор М. Сумцов.

Важливо, на наш погляд, наголосити й на тісному зв'язку між науковими поглядами Д. Багалія та М. Сумцова. Західними критиками

неодноразово наголошувалось, що праці цих учених переповнені ідеями добра і були своєрідним «гімном добру» [1].

Отже, аналіз та узагальнення науково-педагогічних джерел Слобожанщини дозволяють зробити висновок, що в досліджуваний період (друга половина XIX – початок XX ст.) висувалися вищі вимоги щодо морально-етичних якостей як викладачів, так і студентів у порівнянні з попередніми історичними періодами.

Серед студентської молоді перевага надавалась таким якостям, як: любов до рідного краю, його історії, народу, звичаїв, взаєморозуміння, надання допомоги, підтримки, поради, чистота зовнішнього вигляду (охайність, вміння одягатися, правила поведінки за столом, у церкві, при грі та забавах), ставлення до батьків та інших людей.

Отже, в другій половині 90-х рр. XIX ст. – на початку XX ст. професорсько-викладацький склад вищих навчальних закладів постійно приділяв увагу проблемам виховання у молоді морально-етичних цінностей, вдосконаленню його змісту; невпинно боролися за піднесення моральної культури студентів, їхньої поведінки, міжособистісних стосунків, розуміння ними сутності понять гідності і честі. Водночас, подальшого дослідження потребує виокремлення та характеристика етапів розвитку проблеми виховання морально-етичних цінностей молоді у педагогічній спадщині вчених інших історичних періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багалея Д. И. Характеристика просветительской деятельности Харьковского университета в первое десятилетие его существования (1805–1814 г. г.) / Д. И. Багалея. – СПб : Русская школа, 1892. – 10–21 с.
 2. Білоцерківський В. Я. Історія України: навчальний посібник / В. Я. Білоцерківський. – Харків : «ОВС», 2007. – 576 с.
 3. Бузескул В. Г. Краткий очерк истории Харьковского университета / В. Г. Бузескул. – Харьков, 1906. – 329 с.
 4. Лавровський Н. А. О педагогических беседах в уездных училищах: [журнал Министерства Народного Просвещения] / Н. А. Лавровський. – 1861. – С. 118–122.
 5. Пирогов Н. И. Избранные педагогические произведения / Н. И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1952. – С. 148–149.
 6. Сумцов Н. Ф. Слобожани : [історично-етнографічна розвідка] / Н. Ф. Сумцов. – Харків : Союз, 1918. – 224 с.
 7. Устав Императорских Российских Университетов (23 августа 1884 г.) / Сборник постановлений по Министерству Народного Просвещения. – СПб, 1893. – 1048 с.
 8. Ушинський К. Д. О нравственном элементе в русском воспитании: [журнал Министерства Народного Просвещения] / К. Д. Ушинский. – СПб, 1860. – № 11–12. – 34–52 с.
 9. Юркевич П. Чтения о воспитании / П. Юркевич. – М., 1865. – 126 с.
-